



Jak zůstat člověkem v síti dluhů



SHRNUTÍ KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU

Mýtů o předlužených lidech koluje v české společnosti celá řada, kvalitní a podrobná data o životě lidí žijících s nadměrnými, těžko splatitelnými dluhy doposud chybí. Cílem našeho výzkumu je ukázat, jak se lidem, kteří podle vlastních slov nezvládají splácení svých závazků, daří vypořádávat se s každodenní realitou života v dluhové pasti. Zaměřily jsme se na to, **za jakých okolností se lidé dostali do nezvládnutelných dluhů a co jim brání** v tom, aby se **z nadměrných dluhů vymanili**. Hovořily jsme s lidmi napříč společenským spektrem: mezi našimi informátory/kami, jsou jak manažeři, tak novináři či novinářky, státní úřednice či ženy a muži žijící v azylových domech. Trápí je stejná věc: strach a stres z neschopnosti splácet své závazky.

Ve snaze lépe porozumět tématu jsme se nemohly vyhnout hlubší reflexi na ambivalentní diskurzy, které dluhy (ať ve formě hypotéky, kontokorentu či tzv. „rychloupůjček“) společensky rámuji. Dospěly jsme k závěru, že zadlužení je vnímáno jako normální a do určité míry žádoucí jednání na ekonomickém a společenském trhu. Mít jistý typ dluhů (například hypotéku) dnes znamená být odpovědný a schopný vzít život do vlastních rukou – zadlužený Čech je vnímán jako občan, který dokáže dostát požadavkům širšího společenského etosu. Jakmile se však **jednotlivec dostane do problémů** se splácením, je již společností hodnocen jako potenciálně **nemorální** či jako někdo, kdo si své dluhy způsobil nedostatečnými poznatky o fungování trhu s finančními produkty (tj. zkrátka tím, že má „nízkou finanční gramotnost“). V tuto chvíli se od něj všichni odvrací, vstřícnost, která byla při podpisu smlouvy, se vytrácí se slovy „dluhy se mají platit“. Úvaha o možném oddlužení takových lidí je pak skoro sprostým slovem. Aniž by bylo naším záměrem zcela vyvrátit důležitost finančních znalostí, ptáme se v této studii, zda je nedostatečná **finanční gramotnost** hlavním důvodem k pádu do dluhové pasti a důvodem, proč lidé v ČR čelí více než 4,5 milionům exekučních řízení. Na základě revize mezinárodních výzkumných poznatků docházíme k závěru, že **finanční vzdělání může mít pouze omezený vliv** na skutečné chování populace na finančním trhu. I když se v rámci našeho výzkumu nedostatek finančních vědomostí rovněž objevuje jako důvod, proč se lidé nachází v nadměrných dlužích, velkou roli zde hrají i jiné okolnosti, které životní trajektorie lidí utváří.

Z rozhovorů vedených na téma předlužení jsme identifikovaly několik scénářů, které nejvíce vystihují překrývání dluhových a osobních trajektorií lidí, pro které je nemožné či nereálné dostát svým závazkům (výrazu „dlužníci“ či „předlužení“ se z důvodu jejich zjednodušujícího charakteru vyhýbáme). Většina oslovených lidí **alespoň část svých dluhů pravidelně splácela či se o to aktivně pokoušela**. U mnoha z nich lze **identifikovat jistý bod či body zlomu**, kdy se často nečekaná osobní krize stává spouštěčem pro braní nadměrných půjček či pro ztrátu schopnosti dluhy splácet. Lidé také často hovořili o **krizi na několika úrovních** - v osobní, pracovní a zdravotní sféře zároveň - jako o trvajícím, náročném období, kdy se dluhy „nabalily“ jaksi „nenápadně“. U mnoha lidí zlomový bod(y) v biografii identifikovat nelze a k předlužení vede **kombinace několika důvodů**, na které se snažíme poukázat v případových studiích. Řada lidí se o svých narůstajících dlužích dozvídá až po **rozvodu** či po **úmrtí blízké osoby**, ale hovořily jsme i s lidmi, kteří se do těžko splatitelných dluhů dostali následkem **neúspěšného podnikání**. Dluhy několika účastníků výzkumu vznikly zřetelně následkem značného **sociálního handicapu**. Jako významným faktorem se ukázaly i **genderové nerovnosti** v rodině.

Z příběhů, které v této studii zpracováváme, je zřejmé, že **život s dluhem není pro nikoho z námi oslovených lidí jednoduchý**. Jednotlivá ekonomická rozhodnutí a jednání zadlužených lidí byla vždy odvislá od aktuální situace, ve které se nacházeli. Rozhodujícími byly **životní zkušenost jednotlivce, kvalita sociálních vztahů s blízkými lidmi a formálními institucemi** a možnosti tyto sociální vztahy mobilizovat. V tíživé osobní a finanční situaci používali lidé takový typ jednání, kterým se snažili, pokud možno dlouhodobě, ochránit svou rodinu, majetek (či věci, které vytváří domov), a smysl života. Sevření mezi špatnými a horšími možnostmi výběru používali tito lidé situovanou racionalitu: důvody k zadlužení a přijímání dalších půjček připadali někomu jako logické, zatímco pro jiného člověka – často i v rámci manželského páru – byly tyto důvody neobhajitelné.

Lidé žijící s nadměrnými dluhy nám vypovídali o mnohvrstevnatém **utrpění**, které zažívají v souvislosti se svojí životní situací. Zatímco někteří přímo hladověli, jiní vypovídali o zdravotním strádání ve formě nedostatečných prostředků na zajištění léků či lékařské péče. Dlouhodobě zažívaný stres zadlužených, strach a nátlaky při komunikaci s věřiteli či stres spojený s dluhem byl přítomný ve většině rozhovorů. Zdrojem vnitřní inspirace, motivace a často i sebeúcty v této životní situaci je podle námi oslovených lidí **rodina** a zejména děti. **Sociální sítě** jednotlivců jsou přitom často jedním ze způsobů placení dluhů, případně pokrytí nečekaného výpadku příjmů. Lidé, kteří se se svými dluhy cítí být osamoceni a bez podpory, vypovídají o stavu **paralýzy a fyzické neschopnosti svoji situaci řešit**. V pozdějších fázích života s dluhem pak tito lidé ztrácejí přehled, kolik a komu aktuálně dluží, což dále výrazně komplikuje jejich schopnost dluhy splácet a to i za předpokladu, že mají vůli je aktivně řešit. **Současný systém**, ve kterém leží hlavní břemeno aktivity právě na zadlužených, pak **situaci neulehčuje**, ale naopak komplikuje. Opět je třeba poznamenat, že mezi lidmi, s nimiž jsme vedly rozhovory, jsou i lidé s dobrým vzděláním, kteří nebyli schopni se zorientovat ve své situaci a zjišťovat další postup, pokud se dostali do prodlení nebo přímo exekuce. Řešení situace pak nepřispívá ani nutnost komunikovat s více exekutory při kumulaci dluhů.

Velká část české populace je v nějaké formě zadlužená a mnoho lidí díky relativní stabilitě v rodinném a pracovním životě splácení svých závazků zvládá. Lidí, kteří z nějakého důvodu splácení svých dluhů nejsou schopni, nicméně přibývá a tito lidé, jak ukazuje naše analýza, se často postupně dostávají na okraj společnosti. Domníváme se, že jejich **reintegrace do normálního společenského života je v zájmu nás všech**.

Poznámka k výzkumné metodologii

Autorky výzkumu provedly hloubkové biografické rozhovory s 37 jednotlivci, pro něž osobně či pro jejich domácnost představují nadměrné dluhy signifikantní problém v každodenním životě. Kromě rozhovorů s lidmi, kteří jsou předluženi, hovořily autorky této zprávy i s dalšími aktéry, kteří se ze své pracovní pozice věnují oblasti/problematicke dluhů. Dále studovaly průběh několika dluhových poradenských setkání, relevantní domácí i zahraniční dokumenty a literaturu s ohledem na problematiku předluženosti v ČR a sbíraly reklamní materiály od poskytovatelů půjček. Veškerá data byla pořízena v průběhu roku 2016.

Autorky: Edit Szénássy, Kateřina Kňapová, Tereza Dvořáková
Odborná spolupráce: Radek Hábl

Výzkum vznikl v rámci projektu „Předluženost v ČR“ realizovaného Ekumenickou akademií z.s., Otevřenou společností o.p.s. a financovaného nadací Bader Philanthropies.

Vydavatel:

Ekumenická akademie
Sokolovská 50
186 00 Praha 8
Tel. +420 272 373 077
www.ekumakad.cz

1. vydání, duben 2017

